

HÖYÜCEK KAZILARI - 1990

REFİK DURU

Höyücek Höyüğü'nde, Burdur Müzesi Müdürlüğü'nün başkanlığında, bizim bilimsel başkanlığımız ve yönetimimizde yapılan kazıların ikinci dönem çalışmalarına, 21 Temmuz - 8 Eylül 1990 tarihleri arasında devam edildi¹. Höyücek kazılarının birinci mevsimi olan 1989'da, Höyüğün en yüksek kesimindeki J/5, 7,8 karelerinde çalışılmış, arada kalan J/6 plankaresi, buradan geçen köy yolunun kesilmemesi için kazılmamıştı (*Duru 1992, Lev. 1;3*). İlk kazı mevsiminde yer yer -2.50 m. derinliğe inilmesine rağmen, herhangi bir mimari kalıntıya rastlanılmamış, buna karşılık bol miktarda çanakçömlek parçasıyla, taş keski, figürin ve idol gibi eserler ele geçmişti (Bütün derinlikler, höyüğün en yüksek yeri olan J-K/6-7 noktasındaki nirengi ± 0 m. kabul edilerek ölçülmüştür). 1990 yılı çalışmaların ilk günlerinde, J/7-8 plankarelerinde kazılara devam edilerek, hemen her yerde -2.60 m. derinliğe inilmiş, ancak yine hiçbir mimarlık kalıntısına rastlanılmaması üzerine, bu açmalar terkedilerek, J/6 plankaresine geçilmiştir. Bu yeni açmada, höyük yüzeyinin hemen altında, yoğun ve çok karışık bir yangın katmanından sonra, -0.60 m. lerde *in-situ* durumda ilk mimari kalıntılar gelmeğe başlamış, bunların düzenli yapılara ait olduğu ve temellerin doğuya doğru geliştiği anlaşılınca, K/5 ve K/6 kareleri de kazı alanına eklenmiştir (Lev. 1/1). Çukurlar arasında bırakılan 1 m. lik

¹ Kazılar Yard. Doç. Dr. Gülsün Umurtak (Kazı başkan yardımcısı) ile, lisans öğrencilerimiz Mustafa Avcı, Hande Altan, Gülbin İlemer, Nadiye Sönmez ve Ömer Çelik'ten oluşan bir kurul tarafından sürdürüldü. Çalışmalarımız, her zaman olduğu gibi, büyük ölçüde Anıtlar ve Müzeler Genel Müdürlüğü tarafından finanse edilmiş, bazı küçük harcamalar da İ.Ü. Edebiyat Fakültesi Dekanlığı, Türk Tarih Kurumu Başkanlığı ve Türkiye Turing ve Otomobil Kurumu Başkanlığı'nca karşılanmıştır. Kazının gerçekleşmesine olanak sağlayan, yukarıda isimlerini saydığımız kuruluşların yöneticilerine, kazılar sırasında gösterdikleri ilgi ve yardımlardan ötürü Burdur Valisi Sayın Memduh Oğuz'a, Bucak Kaymakamı Sayın Tahsin Cumhur Ersoy'a, Bucak Belediye Başkanı Sayın Arsal Sarı'ya, Burdur Müzesi Müdür Vekili, meslektaşımız Sayın Ali Harmanakaya'ya, kamp kurduğumuz İncirdere Köyü İlkokulu Müdürü Sayın Nuri Yıldız'a, kazı kurulunda görev yapan, başta meslektaşımız Dr. Gülsün Umurtak olmak üzere bütün öğrencilerimize ve kazı resimlerinin basımını yapan, İstanbul Arkeoloji Müzeleri Fotoğraf Uzmanı Arkeolog Sayın Turhan Birgili'ye en içten teşekkürlerimizi sunarız.

ara duvarlar da bir süre sonra kaldırılmış ve kazılar, J-K/5-6 karelerinde 400 m² lik bir alanda sürdürülmüştür (Lev. 2; 4/1). İkinci dönem kazılarının bitiminde, yeni açmalarda, en derin nokta -2.50 m. olmak üzere, ortalama 2 m. inilmiştir.

Bu yıl kazılan 2 m. lik birikim içinde, yeniden eskiye doğru, "Kutsal Alanlar Dönemi" ve "Tapınak Dönemi" olarak isimlendirilen, iki yapılaşma evresinin varlığı saptanmıştır².

Mimarlık

Kutsal Alanlar Dönemi (KAD): Höyücek'in en geç yerleşmesinin çok bozuk durumdaki duvarlarına J-K/5 karelerinde rastlanıldı (Lev. 2;3). Bu yerleşim döneminin kuzey-güney yönünde, birbirine paralel olarak gelişen duvarları 40 cm. kalınlığındadır ve taş temelsiz olarak, en alttan itibaren, ince dikdörtgen prizması biçimli kerpiçlerden, çok düzenli şekilde örülmüşlerdir. Yer yer 6-7 kerpiç sırasının korunduğu bu duvarların bazılarının yüzeylerinde, defalarca yenilenmesinden dolayı 3 cm. kalınlığa varan sıva tabakası oluşmuştu. 1989'da J/5 karesinde rastlanan küçük duvar parçasını da sayarsak (a.y., 3, Lev. 3/1), bu yapı katında birbirine paralel dört duvar parçasının bulunması ve bunların birbirleriyle ilişkili olduklarının anlaşılmasına rağmen, duvarların ait oldukları yapıların planları tam olarak öğrenilememiş ve herhangi bir taban parçasına da rastlanılmamıştır. Sadece K/5 karesinin ortalarında, iki paralel duvar arasındaki bir alanın, yangın sonucu pişerek tuğlalaşmış iri kil blokları ile döşendiği ve üzerinin sıvandığı görülmüştür (Lev. 2;3/2). Bu alanda, ilerde sözünü edeceğimiz çok sayıda figürin, idol ve çok değişik bazı ritüel eşya ile oval planda bir ateş yakma yeri/ocak bulunuyordu. Bu eşyalara dayanarak biz bu alanı "1. Kutsal Alan" olarak isimlendirdik. K/6 karesinin doğu kenarı yakınında aynı nitelikte ikinci bir alan daha saptandı: "2. Kutsal Alan" (Lev. 2). Bu alanın tabanı bastırılmış topraktandı ve burada da topluca ve çoğu *in-situ* durumda olmak üzere, figürin, idol ve taş kesimler bulunuyordu. Bu iki kutsal alan ile, yakınlarındaki duvar kalıntılarının ilişkisi saptanamadı. KAD duvarlarda gözlenen ilginç bir durum, bunların hepsinin kuzey uçlarının, yatay düzleme göre yaklaşık 10° lik bir eğimle derine düşmeleridir

² İlk kazı dönemlerinde varlığı saptanan iki ayrı yapılaşma evresine, önceleri kesin isim verilmemiş ve bunlar, tabakalaşma durumunun ilerde değişebileceği gözönünde tutularak, geçici olarak isimlendirilmişti (*Duru 1992*, 155 vd.; *Duru 1993*, 147 vd.). 1992 kazı mevsiminde tabakalaşma durumu anlaşıldığından, gecikerek yayınlanabilen bu raporumuzda, karışıklığa meydan vermemek için, tabakalar kesin isimlerine göre tanıtılmaktadır.

(Lev. 3/1). Höyüğün o zamanki yüzeyi eğimli olsa bile, duvarların bu eğime uygun yapılmış olması düşünülemezden, bu durum ancak daha sonra olan, büyük bir çökme veya bir depreme bağlanabilir. Bazı yerlerde çok yoğun olan ve höyüğün yüzeyine kadar çıkan yanık moloza ve duvarlarda kullanılan kerpiçlerin çok sağlam şekilde piştiğine bakılırsa, yerleşmenin büyük bir yangın sonucu yıkıldığı kesindir.

Tapınak Dönemi (TD): Şimdilik sadece J-K/6 karelerinde saptanan bu yerleşmenin bazı duvarlarının en üst kerpiç sırası, KAD'ın duvarlarının en alt kerpiç dizisiyle, hemen hemen aynı derinliklerde, höyük yüzeyinin 30-40 cm. kadar altında başlamaktadır (Lev. 4/1). Bu yerleşim evresinin biri tamamıyla, diğersinin ancak bir bölümü anlaşılabilir durumda olmak üzere, iki yapısı ortaya çıkartılmıştır (Lev. 2). Bütünü ile kazı alanı içinde kalan birinci yapının dış duvarları, yanyana iki kerpiçle, ortalama 1 m. kalınlıkta örülmüştür (Lev. 4/1). Temellerde taş kullanılmamış, duvarların iç yüzleri kalın bir sıva ile sıvanmıştır. Evin planı kabaca dikdörtgendir. Başlangıçta büyük olasılıkla tek odalı olarak yapılan ve dıştan dışa ölçüsü 11.50 x 8.50 m. olan yapı, daha sonra bir bölme duvarıyla iki odalı hale getirilmiştir. Tabanında sert ve kalın bir sıva tabakası olan büyük odanın ortalarında, tavanı desteklemek için konulduğu anlaşılan bir ağaç dikmenin bastığı, birkaç yassı taş vardır. Daha küçük ve dar olan ikinci odanın tabanı, değişik zamanlarda yükseltilmiş ve bazı tabanların altına çakıl taşı döşenmiştir (Lev. 4/2). Odanın orta kesiminde iki yerde, yuvarlak kesitli ağaç dikmelerin boşlukları vardır. Taban üzerindeki yıkıntı molozu içinde, dikdörtgen prizması biçimli normal kerpiçler yanında, üstü kaplumbağa sırtı şeklinde dış bükey yüzeyli kerpiçler de (plano-konvex) bulunmuştur (Lev. 8/1; 45/2.). Kaplumbağa sırtlı kerpiçlerin hangi duvarda kullanıldığı anlaşılamamıştır. Batı duvar dışı kayarak yıkılmış (Lev. 4/1) ve bu sırada köşelerde duvarların birleşme yerleri açılmıştır (Lev. 4/2). Güneybatı köşede ortaya çıkan bu türden bir aralık, daha sonra normal duvarlardan biraz farklı bir kerpiç malzemeyle örülüp kapatılmıştır. Duvarlarının bir kısmı 2 m. yükseğe kadar korunmuş durumda günümüze kadar gelen bu yapının kapı yerini, kesin olarak saptayamadık. Büyük bir yangınla kerpiçleri pişen ve sağlamlaşan güney, batı ve kuzey duvarlarında herhangi bir kapı aralığı yoktur. Evin pek iyi durumda olmayan doğu duvarında bir kapı düşünülebilir. Kuzey duvarda önceleri varolan geniş bir aralık, daha sonra üstünkörü örülerek kapatılmıştır. Taban üzerindeki yıkıntı içinde bulunan ve bir ocak

kenarının insan yüzü tasvirli uç kısmı olduğu anlaşılan parça (Lev. 45/3), odanın içinde bir ocağın varlığını kanıtlamaktadır.

Evi iki odaya ayıran bölme duvarı, dış duvarlara oranla biraz incedir. Ara duvarın iki ucunda, yan duvarların üst kısımlarının dışa kayıp açılmasıyla ortaya çıkan 30-35 cm. lik aralıklar, daha sonra kerpiçle doldurulmuştur. Bölme duvarının orta kesiminde 1.10 m. genişlikte bir aralık daha vardır ve burası da, daha sonra kapatılmıştır. Yapının son kullanım evresinde yapılan ara duvarın iki ucundaki dar aralıklar dikkate alınmazsa, odalar arasında geçiş için, bir kapının olmadığını kesin olarak söyleyebiliriz. Bu odaya girişin nasıl sağlandığı konusunda, şimdilik herhangi bir öneri yapmaktan kaçınıyoruz. Ev çok sağlam durumda olmasına rağmen, mermerden bir çanaktan başka, içinde hiçbir eşya bulamadık. Yapı içindeki eşyalar, yangın sırasında boşaltılmış olmalıdır.

TD'nin bir bölümü ortaya çıkartılan ikinci yapısı, yukarıda sözü edilen büyük ev ile, açmanın batı kenarı arasında kalan dar alanda yer almıştır (Lev. 2;4/1;5/1). Bu yapının genişliği 8 m. kadardır ve batıya, kazı alanının dışına doğru gelişmektedir. İç düzeni ve buluntularının niteliklerini göz önünde tutarak, bu yapının küçük bir tapınak veya şapel olarak kullanıldığını düşündük. Tapınağın doğu duvarı bağımsız yapılmış ve bitişiğindeki büyük evin batı duvarına yaslanmıştır. Oldukça sağlam haldeki bu duvarda, dikdörtgen biçimli normal kerpiçlerle kaplumbağa sırtlı kerpiçler, kesin olarak saptayamadığımız bir düzen içinde, birarada kullanılmıştır. Yapıda bazıları duvarlara yaslanmış, bazıları da ortada tek başına duran, yuvarlak kesitli ağaç dikmeler kullanılmıştır. Taban bastırılmış kildir.

Tapınağın kuzey, batı ve güney duvarları sağlam durumda değildir ve bu nedenle planı pek iyi anlayamamıştır. Odanın kuzeydoğu köşesinde, kapısı oda içine açılan, dolaba benzeyen dar bir hücre ile, bu hücrenin duvarına güneyden yaslanmış, 5 küçük basamaklı bir merdiven vardır (Lev. 6/1,2;10/1). Kuzey kenardaki küçük hücrenin duvarları taban düzleminde 50 cm. kalınlıkta başlamakta ve 40 cm. kadar yükseldikten sonra kesilmektedir. Üstü özenle sıvanmış olan bu düzlemin üzerinde de, ince bir paravana yükselmektedir. Paravananın iç kısmına, tapınağın pek çok yerinde görülen teknikle, dikine, yan yana kamışlardan oluşan bir perde konmuş ve sonra bunun iki yanı kille sıvanmıştır (Lev. 5/2;9/1,2; 10/1). 10-25 cm. kalınlığındaki bu kil paravana duvarların ne kadar yükseldiğini

bilmiyoruz. Küçük hücrenin içinde 8-10 cm. çapında bir ağaç dikme, kapı eşliğinde ve tabanda geyik boynuzları, geniş getiren büyükbaş hayvanlara ait alt çene kemikleri ve 8-10 kadar aşık kemiği bulunmuştur.

Hücrenin kapısının hemen sağındaki merdivenin basamaklarının yüksekliği 10 cm., derinliği 15 cm. dir (Lev. 6/2,2;10/1). Tümüyle masif kerpiçten yapılmış olan merdivenin, gerçekte altı basamaklı olduğu ve son basamaktan sonra, üstte dar bir alanın kalacağı anlaşılmaktadır. Basamakların önünde, taban üzerinde *in-situ* durumda mermer bir çanak ve bu çanağın içinde pişmiş topraktan bir kase ile taştan iri bir keski ve bunların biraz açığında, çizme biçiminde bir kap vardır (Lev. 6/2;10/1).

Yapının içi pek çok taşınmaz eşya ile doludur. Doğu duvarın kuzey ucunda, yerden 90 cm. kadar yukarıda, bir konsol-platform ve onun üzerinde, kenarları ince kil levhalardan yapılmış bir kutu bulunmaktadır (Lev. 10/1). Biraz güneyde duvar dibine, tabana, yine ince kil kenarlı ve dörtgen biçimli bir kutu konulmuştur (Lev. 10/2). Yan duvarları 25 cm. yüksekliğe kadar sağlam durumda olan kutunun içinde, yanık tahıl taneleri bulunuyordu. Bu kutunun bitişiğinde, duvardan ileri çıkmış 60 cm. yükseklikte bir payanda-konsol ve bunun üzerinde dörtgen biçimli bir kutu vardı (Lev. 10/2). Kutunun kenarları bir önceki kutuda olduğu gibi yapılmıştı ve içinde bir taş keski ile böbrek biçimli bir kap bulunuyordu. Bu kutunun yanında, duvara yaslanmış bir ağaç dikme ve bunun hemen güneyinde, duvara yapışık ve bu kez tabana oturtulmuş iki büyük kutu, veya başka bir tanımlama ile iki ambar-silo vardır. Ambarların kenarları 8-10 cm. kalınlığında kil levhalardan yapılmıştır. Kenarları ve köşeleri yuvarlatılmış (Lev. 7/2), geniş yüzeyleri de dikkatle açılanmış olan bu levhalar büyük olasılıkla önceden fırınlanmışlardı. Bazı ambarların kenarları, ikinci bir levha yapıştırılarak sağlamlaştırılmış veya onarılmıştır. Levhalarından hemen hepsinin köşelerinde, yapım sırasında, kil henüz sertleşmeden açılmış delikler vardır ve bu delikler yardımıyla levhalar birbirine bağlanmış olmalıdır. Çok iyi durumdaki ambarları bozmak istemediğimiz için, levhaların tam ölçülerini veremiyoruz. Eğer ilk ölçümlerimiz ve gözlemlerimiz doğru ise, levhaların ölçüleri birbirine çok yakındır ve önceden bir başka yerde ayrı ayrı yapılıp, oda içinde istenen yerde monte ediliyordu. Ambarların yapımında bir tür prefabrik tekniğin (!) uygulandığı anlaşılmaktadır. İçlerinde tahıl vb. yiyecek kalıntısı ele geçmeyen ambarlardan birinin içinde, pişmiş topraktan yapılmış, minyatür bir masa modeli bulunmuştur (Lev. 37; 39).

Odanın orta kesiminde, küçük, beş basamaklı merdivenin önünde, 1.5 m. genişliğinde bir boş alandan sonra bir kerpiç yüselti-platform ve onların arkasında, yan yana üç geniş ambar yer almıştır (Lev. 2;5/1;10/2). Platformun, tabandan 45-55 cm. yükseklikteki üst yüzeyi sıvanmış ve kenarları kille yuvarlatılarak, üzerine oturulmaya veya bazı eşya koymaya elverişli bir sedir (?) haline getirilmiştir (Lev. 5/2). Platformun doğu ucunda bir ağaç dikmenin boş kalmış deliği ve sedirin arka tarafında ince bir paravana duvar vardır. Bu paravananın tavana kadar yükselmesi halinde, odanın ikiye ayrılmış olması gerekecektir. Odanın güney yarısındaki üç ambarın yapım yöntemi, yukarıda betimlediğimiz ambarlarda olduğu gibidir. Bu ambarların da içleri boştu ve birinin tabanı düzleminde, *in-situ* durumda sağlam bir mermer çanak vardı. Söz konusu ambarların tahtadan kapakları olduğunu düşünüyoruz.

Bu yerleşim evresinin yukarıda betimlenen yapısı, plan özellikleri bakımından, son derece ilginçtir. Kapı yeri belli olmadığı için nereden ve nasıl girildiği konusunda herhangi bir fikrimiz yoktur. Yapının içinde nasıl dolaşıldığı da anlaşılır gibi değildir. Merdivenin önündeki çok küçük bir boş alan dışında her yer, yukarıda anlatılan taşınmaz eşyalarla doldurulmuştur. Buranın normal bir ev olması ve içinde sürekli olarak yaşanması herhalde olanaksızdı. Merdivenin çok küçük olması ve tabandan 60 cm. yükseklikte bitmesi, bunun bir üst kata çıkma amacıyla yapılmadığını göstermektedir. Merdiven ve yanındaki dar hücre, çok büyük olasılıkla, içinde ve önünde dinsel törenler yapılan, tanrılara adaklar sunulan, çok kutsal bir yer olmalıdır. Hücrenin kapısı önüne ve merdivenin alt ucunda yere konmuş mermer çanak, çanak içindeki kase ve taş keski ile çizme biçimli kap da bu kaniyi güçlendirmektedir. Tapınağın güney bölümü, erzak ve başka eşyanın depolama yeri olarak kullanılmış olmalıdır. Odanın ortasındaki ambarlar-silolar herhalde tavana kadar yükselmiyor, 50-60 cm. yükseklikte kesiliyorlardı. Buna rağmen iki bölüm arasında geçiş olanağı kalmadığı için, depo kısmına giriş, ayrı bir kapıdan olmalıydı.

Tranşenin batı kenarı boyunca ortaya çıkartılan bazı duvar parçalarının gerçek anlamlarını ve tapınak ile ilgilerini tam olarak bilmiyoruz. Ancak tapınağın daha batıya devam ettiğinden kuşkuymuz yoktur.

1990 çalışmaları sırasında TD'nin taban düzeyinde bazı duvar izlerine rastlanılmıştır. Bunlardan bir kısmı, tapınağın doğu duvarının kenarında ve siloların altında da devam eden bir set görünümündeydiler. Bu izlerin

kuzeyde, dik açı yaparak batıya yöneldiği ve daha sonra, ambarların altından güneye döndüğü ve 2 m. kadar devam ettiği gözlemlendi. Bu duvarlar acaba tapınağın daha eski bir evresine mi aittirler, yoksa daha erken bir yerleşmenin duvarları mıdır, şimdiden kesin konuşmak istemiyoruz. J/5 karesinin güney kesiminde ve tapınağın kuzey duvarına bitişik olan kalıntılar için de aynı şeyleri söyleyebiliriz (Lev. 2-Kesik taramalı duvarlar). Bu alanda bazı duvarlar izlenmiş ve bunların çevirdiği alan içinde hafif yükseltilmiş yalağı ile bir ateş yakma yeri (Lev. 7/1) ve üç tane kil kenarlı kutu, kısmen sağlam durumda ele geçmiştir. Kalıntılar bu alanda bir yapının varlığını göstermektedir. Ancak bunların da bağımsız bir yapı katı olup olmadıkları konusunda henüz kesin bir kanıya varmış değiliz.

TD, batı, kuzey ve doğuya doğru genişlemektedir. Güneyde J/7 karesi, bu evrede yerleşimin dışında kalmaktadır ve bu karenin kuzey kesiminde, kaplumbağa sırtlı kerpiçlerden yapılmış bir duvar izlenmektedir (Lev. 8/2).

Çömlekçilik

KAD yıkıntısı içinde, bazıları çok kuvvetli bir yangın sonucu biçimleri bozulmuş durumda olmak üzere, pek çok tüm kap bulundu. Koyu gri veya kahverengi hamurlu, kendinden astarlı ve genellikle iyi açılanmamış olan bu kat çanakçömleğinde kase, çanak, derin çanak, boyunlu testi, çömlek ve saplı kepçe gibi, oldukça sınırlı ve basit bir form repertuarı vardır (Lev. 11-14). Hiçbir kapta tutamak veya kulp kullanılmamış, buna karşılık bazı kapların ağızlarında içte veya dışta, yahut her iki yüzde, değişik boylarda dikey ve şekilsiz yumrular, çıkıntılar yapılmıştır (Lev. 11/1; 12/1; 13/6). 1989 kazı döneminde bulduğumuz aynı türden parçanın da, KAD'a ait olduğu anlaşılmaktadır (a.y., Lev. 9-11). Genelde bezemesiz olan bu katın özgün keramiğinin yanında, yabancı görünümde olmak üzere ve göreceli olarak az sayıda, kırmızı boya astarlı, açkılı mallarla, kabartma (Lev. 11/3; 14/2) ve boya ile süslemeli olanlara da rastlanmıştır (Lev. 12/2, 3; 14/3). Boyalı kaplardan birinin üzerindeki fantastik betimler, büyük olasılıkla bir öyküyü anlatmaktadır (Lev. 12/2).

TD çömlekçiliği tamamiyle değişik niteliktedir. Kapların hamurları temizdir, iyi açılanmış, iyi pişirilmiş ve bu nedenle çoğu kabın yüzeyi yağlımsı bir görünüm almıştır. Bu evrenin keramiği form açısından da, üst evreninkinden çok farklıdır. Kaseler, çanaklar, derin çanaklar ve çömlek-

ler (Lev. 15; 17; 18), değişik bir özeni ve zevki yansıtmaktadır. Kulp yoktur. Dikine ip delikli silindir tutamaklarla (Lev. 15/6,7;17/2), parmak delikli tutamaklar (Lev. 15/3,4;17/3,4) pek yaygındır. İp delikli tutamaklar çoğu kez karşılıklı dörder, parmak delikli tutamaklar ise, karşılıklı ikişer tane-dir. Bir çömlekte parmak delikli basit bir tutamağın karşısına, hayvan başı biçiminde bir tutamak konulmuştur (Lev. 15/5; 17/5). Hayvan başı kabartmalı, dolu tutamaklara da rastlanmıştır (Lev. 15/2).

TD'nin çanakçömlek buluntuları içinde, çok değişik formda iki tüm kap vardır. Bunlardan birincisi, tapınaktaki merdivenin önünde, taban üzerinde bulunan 'çizme' biçimli kaptır (Lev. 16/1; 19/1). Kahverengi hamurlu ve iyi açkılanmış olan kabın ön kısmında, dikine derin paralel oluklar, topuğun yanlarında ise, düzensiz sığ çizgiler vardır. Silindirik konç'un üst kısmına ip delikli, küçük silindirik tutamaklar konmuştur. İkinci kabı, tapınağın doğu duvarındaki konsol üzerinde duran kil kutulardan birinin içinde bulduk (Lev. 16/2; 19/2) ve benzetme yoluyla isim vermekte çok zorlandıktan sonra, bir ölçüde böbreğe benzediği için, 'böbrek' biçimli kap olarak isimlendirdik. Kahverengi hamurlu, iyi açkılanmış ve oldukça yüksek ısı veren bir fırında pişirilmiş olan kabın iki yanında, hayvan başı biçiminde ip delikli küçük tutamakları vardır ve tabanına da haç biçimli bir kabartma yapılmıştır.

TD'de bulunan üç mermer çanağı da, bu bölümde tanıtıyoruz. Kirli beyaz-grimsi renkli ve oldukça yüksek kaliteli mermerden yapılan kaplardan en büyüğü, tapınak içinde, minyatür merdivenin önünde bulunmuştur (Lev. 10; 20/3; 21/3). Boş halde ağırlığı 10 kg. olan, içine 17 litre su alabilen, 32 cm. çapındaki bu dev çanak, geçirdiği yangın sonucu çok parçalanmış bir durumdaydı³. Tapınağın orta kesimindeki silolardan birinin tabanı altında ele geçen ikinci mermer çanak düz profillidir ve du-dağı dışında, ip delikli dört silindirik tutamağı vardır (Lev. 20/2; 21/2). Sonuncu mermer çanak, iki odalı evin ara duvarındaki bir girinti içinde bulunmuştur. Haff S profilli ve ip delikli dört silindir tutamağı olan çanak, dört küçük ayak üzerinde durmaktadır (Lev. 20/1; 21/1).

³ Kazının son günlerinde çıkartılan ve köydeki kampımızda onarılması olanaksız olan bu mermer çanakla kilden masa (Lev. 37/39), Anıtlar ve Müzeler Genel Müdürlüğünün izniyle İstanbul'a getirilmiş ve İ.Ü. Edebiyat Fakültesi, Protohistorya ve Önasya Arkeolojisi Anabilim Dalı Laboratuvarında, Restoratör Arkeolog Dr. Sait Başaran tarafından onarılmıştır. Meslektaşım Dr. Başaran'a içten teşekkürlerimi sunuyorum.

Küçük buluntular

Höyücek küçük buluntu bakımından çok zengindir. Tabakalaşmanın saptanamadığı 1989 kazı mevsiminde de pek çok insan figürünü, idol ile taş keski-balta gibi eserler bulmuş, ancak bunların hangi yerleşme katına ait olduğunu öğrenememiştik. Bu yıl küçük eserlerin sayısı daha da arttı ve bunların yardımıyla, bir önceki yılın tabakası belirsiz buluntuların bir kısmının ait oldukları yerleşme evresi hakkında bilgiler edinildi. Buluntuların sayısal bakımdan en büyük grubunu yine taş keski- balta ele geçti (Lev. 43). Bunlardan büyük çoğunluğu, KAD'ın kutsal alanlarından gelmiştir. Örneğin 2. Kutsal Alan da 20 kadar keski bir arada bulundu. Keski- balta ele geçmesi, bunların işlevleri konusunda yeni değerlendirmeler yapmayı gerektirmektedir.

Sayısal açıdan ikinci kalabalık buluntu grubu, pişmiş topraktan kadın figürinleri ve idollerdir. Tümüyle KAD'tan gelen bu eserlerin 30 kadarı, K/6 karesindeki 1. ve 2. Kutsal Alan'larda bulunmuştur. 1. Kutsal Alan'ın kerpiç döşeli ve sıvalı tabanı (!) üzerindeki (Lev. 2; 3/2) yıkıntı içindeki figürin ve idoller karışık durumda idiler ve bunların orijinal konumları öğrenilemedi. 2. Kutsal Alan'da bulunan birkaç figürin ve idol ise, taban üzerinde *in-situ* durumdaydı.

Figürinlerden bazılarında kadın vücutları doğal biçimlerine oldukça uygun betimlenmiştir. Bu grupta kadınlar bir iskemle üzerinde (Lev. 22; 33/1) yahut bağdaş kurarak oturmaktadırlar (Lev. 23; 34). Bunlar genellikle simetrik ve durağan şekillerde gösterilmiş olmakla birlikte, bir örnekte simetri bozulmuş ve kadın bir ayağını altına alarak oturmuştur (Lev. 24; 33/2). Kadın vücutları oldukça iridir ve kollar göğüs önüne getirilmiştir. Memeler ve karın çok abartılmamış, buna karşılık kaba etler ve bacakların üst kısımları çok iri gösterilmiştir. Bir figürinin bacakları arasındaki yuvarlak çıkıntı (Lev. 23; 34), büyük olasılıkla, tanrıçanın doğurmakta olduğu bebeğinin başıdır. Figürinlerin yüzlerinde, gözler, çene girintisi ve saçlar çizgiyle belirtilmiş, burun ve kulak ise hafif kabartı şeklinde gösterilmiştir. İskemle üzerinde oturur şekilde betimlenen bir kadın figürünün üzerindeki boya izleri, kadının süslü bir giysisi olduğunu vurgulamaktadır (Lev. 22;33/1).

İkinci grup betimlerde, kadın vücutları az veya çok stilize edilmiştir. İdol olarak nitelediğimiz bu gruptaki eserlerin kısmen stilize edilenlerinde, kadın vücutlarının steatopijisi bir oranda vurgulanmış, kollar, bacaklar, göğüs, göbek, bacaklar ve cinsel organ belli edilmiştir. Doğala yakın betimlenen figürinlerde olduğu gibi, bu tür idollerde de kadınlar iskemle üzerinde oturmuş (Lev. 26/1; 35/2; 27/1; 35/4) veya bağdaş kurmuş, kollar göğüs önünde birleştirilmiştir (Lev. 25; 35/1; 26/2,3; 27/2; 35/3). Sadece bir idolde sol kol dirsekten kıvrılmış ve el yukarıya kaldırılarak, klişeleşmiş duruş şekli bozulmuştur (Lev. 26/1; 35/2). Bu gruptan idollerin ikisinde, vücudun ön kısmına ve sırtta çok sayıda nokta yapılmıştır (Lev. 26/1,2; 35/2,3). İdollerden bir kısmı ise basitçe biçimlendirilmiş, ileri derecede stilize edilmişlerdir. Bunlarda da kadınlar bağdaş kurmuş, kollar göğüs önüne getirilmiş ve bazen kadınlık bir üçgenle belirtilmiştir (Lev. 28/1,2; 36/1). Bazı idollerde, vücudun alt kısmı bir çuval şeklinde gösterilmekle yetinilmiş, hemen hiçbir organ ve ayrıntı verilmemiştir (Lev. 28/3; 29; 36/2).

Stilize edilmiş kadın betimlerinin ortak bir özelliği, başsız olmalarıdır. Başın bulunması gereken yerde, omuzlar arasında yuvarlak bir delik vardır. Delik, çoğunlukla vücudun ortalarında bitmekte (Lev. 27; 28/2,3), bir iki örnekte ise vücudu dikine, boydan boya geçmektedir (Lev. 28/1; 29/2). İdollerdeki bu deliklere, kuşkusuz başka bir maddeden yapılan, ince uzun sopa biçiminde başlar sokulmaktaydı. "Sokmabaşlı idoller" olarak isimlendirilebilecek bu tiplerde, başların bazen kilden yapıldığı bilinmektedir ve biz bu tipten bazı örnekleri 1989'da bulmuştuk (a.y., Lev. 19/5,7). İdollerin bazılarında da, bu deliklerde, kesitinde konsantrik daire izleri olan kil dolgu vardır. Bu kalıntılar, idollerin bazılarının iyi pişmemiş kilden yapılan başlarının da olabileceğini göstermektedir. 1990 çalışmalarında bu sokmabaşlı idollerin bir kısmının taştan yapılmış başları olduğuna işaret eden bir örneği, 2. Kutsal Alan'da bulduk (Lev. 41/4; 42/4). Kesik koni biçimli silindirik baş üzerinde gözler ve çene çizgi ile gösterilmiştir. Aynı kutsal alanda ele geçen çuval vücutlu bir idolün baş deliğinin dibinde, bazı kemik parçaları vardı. Bu alanda figürin, idol ve taş keskilerden başka, bazı uzun silindirik kemikler de bulunuyordu ve bunlardan bazılarının üzerinde çizgiyle insan yüzü betimlenmişti (Lev. 41/1-3; 42/1-3). Kuzu veya oğlakların *ulna* ve *femur*'larından kesilmiş olan bu silindirik kemiklerden, kırık durumda parçalar da bulmuş ve bunların bazılarını yapışturarak tamamlamaya çalışmıştık. Daha sonra kısmen tüm-

lenen bu kemiklerden biri, deliğinin içinde kemik parçaları bulunan idolün, *in-situ* durumundaki kırıklarıyla birleşti (Lev. 30; 36/3), ve böylece bazı idollerin kemikten başları olduğu saptandı. İdol yapılırken, uzun silindirik kemik baş deliğe sokulup yerleştirildikten sonra, kemiğin iç kısmına bir miktar kil doldurulmuş ve başın durumu sağlamlaştırılmıştır. İdolümüzün kemik başının ön tarafında, göz, çene gibi ayrıntular belirtilmemiş, arka tarafta ensede ise, 4 mm. çapında bir delik açılmıştır (Lev. 30). Böylesi delikler, diğer kemik başlarda da vardır.

Oturan figürinlerin yanında, biri tüm diğeri kırık durumda olmak üzere iki tane de ayakta duran insan figürünü vardır. 1. Kutsal Alan'da bulunan birinci örnek çok değişik bir tiptir (Lev. 31/1; 36/4). Sokmabaşlı olan bu tasvirde, figürün cinsiyeti belli edilmemiştir. Göğüsler ve seks alanı gösterilmemiş, kaba etler ve kalçalar düz yapılmıştır. Burada kadından çok bir erkeğin betimlenmiş olabileceği akla gelmektedir. KAD yıkıntısı içinde bulunmuş bir diğer insan figürünü, yukarıda tanıtılandan oldukça farklıdır. İri, kaba dikdörtgen prizması biçiminde bir kil blokundan yapılan bu figür de sokmabaşlıdır (Lev. 32; 36/4). Göğüsler ve karın düzdür, kadınlık organı alanı vurgulanmıştır. Figürün bacakları birbirinden derin bir çizgi ile ayrılmış ve bacakların alt kısmı, sık noktalarla doldurulmuştur. Belin hemen altına üçgen bir alan yapıldığına bakılırsa, burada bir kadın söz konusu olmalıdır.

1. Kutsal Alan'da figürinlerin yanı sıra, değişik şekil ve nitelikte, pek çok başka eşya daha ele geçmiştir. Bu eşyanın bir grubunu kilden yapılmış dikdörtgen prizması biçimli nesnelere oluşturmaktadır. Bunlardan iyi durumda olan birinin hafif bombeli yüzeyleri üzerine noktalama yapılmıştır. (Lev. 31/3; 42/5). Geniş yüzeylerin biri üzerindeki noktalarla bir insan yüzü betimlenmek istenmiş gibidir. Arka ve dar yan kenarlardaki sık noktaların dağılımından herhangi bir anlam çıkartulamamıştır. Benzer biçimdeki ikinci kil nesnenin üzerindeki belli belirsiz noktalamadan da, pek birşey anlayamamaktadır (Lev. 31/4). Kutsal alanlarda bulunan kil eşyalar arasında, 5 tane de yuvarlak, yassı disk biçimli nesne -pul- vardır (Lev. 31/5). Bu eşyaların anlam ve işlevleri konusunda herhangi bir öneri yapmak istemiyoruz. 1. Kutsal Alan'ın bir başka buluntusu, kilden yapılmış, çok kaba bir çanak parçasıdır (Lev. 31/2). Bu çanağı kutsal alanda yapılan tören sırasında kullanılan bir eşya olarak düşündüğümüz için, çanakçömlek içine almadık.

Pişmiş topraktan bir başka önemli buluntu türü, dört ayaklı küçük masa modelleridir. TD tapınağındaki silolardan birinin tabanında, bu tür masalardan tüm bir örnek bulunmuştur. Gayet gevrek pişirilmiş olan masanın kareye yaklaşan tablasının kenar ölçüleri 18.5x20 cm. ve kalınlığı 4 cm. kadardır (Lev. 37/1, 2; 39/1,2). Masanın, orta kesimi 1 cm. kadar çukurlaştırılan tabla kısmı, uzun, konik bacaklar üzerinde durmaktadır. Kalın kil ayakların içlerindeki dikey, ince silindirik boşluklar (Lev. 37/2), kuşkusuz bacakları tablaya sağlam şekilde bağlamak için konulan dal veya kamışların yerleridir. Bacakların dış taraflarına kabartma hayvan başları applike edilmiştir. Uzunca yüzü olan hayvanın cinsini kesin olarak söylemek mümkün değildir. Masanın bacaklarında ve tablasının değişik yerlerinde, kalınca beyaz astar üzerine kırmızı boya ile yapılmış band (?) izleri vardır. Benzeri masalara ait parçalar ilk kazı döneminde de bulunmuştur.

Her iki yerleşim evresinde, pişmiş topraktan, tabla olarak nitelendirilebilecek pek çok buluntu ele geçmiştir; biz bunlardan üç tanesini tanıtıyoruz (Lev. 38; 40). Tablaların hafif çukurlaştırılan üst yüzeyleri dörtgen, köşeleri yuvarlatılmış dörtgen veya yuvarlak, ve dörtgen yahut yuvarlak kesitli masif, kısa kaideler veya kalın halka dipler üzerinde durmaktadır.

Küçük buluntular arasında, iki ucu kabartma hayvan başlı bir kemik nesne (Lev. 41/5), taştan yapılmış, yatay yivli silindirik boncuk tanesi (Lev. 31/6), üzeri sarmal yivli askı tanesi (Lev. 31/7) ile yine taştan minyatür çizme-pabuç betimi vardır (Lev. 31/8; 42/6). Çizme KAD yıkıntısı içinde bulunmuştur.

Yontmataş buluntular

Sileks ve obsidiyenden aletlerin ayrıntılı tanıtımı bu raporda yapılmayacak, sadece ilginç buluntulardan birkaçının resimlerinin verilmesiyle yetinilecektir. KAD'ta çok sayıda sileks alet bulunmuştur. Bunlardan çoğu basit dilgilerdir. 15 kadar iri dilgi çekirdeği, bu katın en önemli sileks buluntularındandır (Lev. 44/1).

TD'deki yontmataş endüstrisinin de çeşit açısından fazla zengin olduğu söylenemez. Buluntulardan büyük kısmı obsidiyen ve sileks dilgiler ile daha az sayıda olmak üzere, küçük boy dilgi çekirdekleridir. Bu grubun en ilginç buluntuları, tapındaki merdivenin arka tarafında, tabana açılmış küçük bir çukur içinde ele geçen sileks dilgilerdir (Lev. 44/2). Bunların sayısı, küçük ve kırık parçalar sayılmazsa, 3500 den fazladır. Boy-

ları 1 cm. ile 4.5 cm. arasında değişen, küçük ve çok çabuk kırılacak incelikteki dilgilerin hiçbirinde, kullanım izi yoktur (Lev. 44/3). Binlerce dilginin, özel bir amaçla bu küçük çukur içine konulduğunu ve bunların tapınağın diğer değişik taşınmaz eşyaları, alışılmamış biçimdeki kapları ve mermer çanakları gibi, ritüel törenlerle ilgili olduklarını tahmin ediyoruz.

Bazı gözlemler ve karşılaştırmalar

İkinci mevsim çalışmaları sonunda, Höyücek'teki yerleşmelerin son dönemlerinin tabakalaşma durumu, bir oranda anlaşılmıştır. En son yerleşme KAD ile bir önceki yerleşme TD arasında çok kapsamlı farklılıklar vardır. Farklılıkların başlıcalarını şöyle sıralayabiliriz :

- KAD'ın mimarlığı hakkında fazla bir bilgimiz olmamakla birlikte, kerpiçlerin göreceli olarak küçük olduğunu ve daha erken yapı katı TD'nin kaplumbağa sırtlı kerpiçlerinin, son yerleşim evresinde kullanılmadığını söyleyebiliriz. İki yerleşim evresinin yapıların plan açısından karşılaştırmasını yapma olanağına, bugün için sahip değiliz; ancak TD'nin özgün mimari uygulamalarının pek çoğunun KAD'ta devam etmediği kesindir.

- KAD ve TD yerleşmelerin çömlekçiliği arasındaki farklılıklar çok kapsamlı ve belirgindir. İki evrenin keramiğinin malzemesi ve yapım yöntemleri birbiriyle ilişkisizdir. Formlar arasında hemen hiçbir ortak öge yoktur. Örneğin TD'nin ip delikli silindirik tutamakları, KAD'ta tümüyle ortadan kalkmıştır. KAD'ın omurgalı, dudağı kabartmalı türleri de, TD'de hiç bilinmiyor gibidir. KAD'ın çanakçömleği arasında, oranı az olsa da boya bezemeliler varken, daha eski yerleşmelerde bunlar yok denecek kadar az sayıdadır. TD'nin çömlekçiliğinden hemen hiçbir öge daha sonraki evreye geçmemiş gibidir.

- KAD'ta 40'a yakın figürin ve idol ele geçmesine karşılık, TD'de bu türden tek bir eser bile bulunmamıştır.

İki yapı katı arasındaki yukarıda sayılan önemli farklılıklar yanında, birkaç ortak nokta vardır. Örneğin:

- İki yerleşme evresinde de taş kesimler, normal sayılmayacak kadar çoktur ve birbirlerine benzemektedirler.

- Pişmiş topraktan tablalar, her iki dönemde benzer şekillerde yapılmışlardır.

- Tapınaktaki çizme biçimli kabın, taştan yapılan çok küçük bir benzeri, son yerleşimin yıkıntısı içinde bulunmuştur. Bu benzerlik iki yer-

leşme arasındaki elle tutulur tek ilişki gibi görünmektedir; ancak bu minyatür çizmenin alt kattan herhangi bir şekilde bir üst kata karışması da olasıdır. Bu arada, höyük yüzeyinin karışık katmanında taştan küçük bir çizme modelinin, 1989 kazı mevsiminde ele geçmiş olduğunu anımsatmak istiyoruz (a.y., 20/4; 21/4).

İki yerleşmenin temelleri arasında çok az birikim olmasına ve bazı buluntulardaki benzerliklerine karşın, bu yerleşimlerin birbirini kesintisiz izlemedikleri ve hatta aynı kültür evresine ait olmadıkları söylenebilir. KAD'ın bir önceki yerleşmenin devamı olmadığı kesindir.

Höyücek'in bu yıl kazılan yapı katlarının kronolojik konumları ve ait oldukları kültür basamağını saptamak amacı ile, her buluntu türü için yapılması gerekli ayrıntılı analogik araştırmalara, bu kısa önruporda girişmeyeceğiz. Burada sadece önemli gördüğümüz bazı ön saptamaları sunmak istiyoruz. Önümüzdeki kazı sezonlarında belgeler çoğaldıkça, bu konuda söyleyeceklerimiz elbette çok daha sağlıklı olacaktır.

Höyücek mimarlığını, çömlekçiliğini ve diğer bazı küçük buluntu gruplarını değerlendirmek için gerekli karşılaştırmalara Hacılar ve Kuruçay ile başlayacağız. Kuruçay Neolitik ve Erken Kalkolitik Çağlarının (EKÇ) sivil ve dinsel mimarlığının özellikleri konusunda hemen hiç bilimiz yoktur. Hacılar Neolitik yerleşmelerinin mimarlık özellikleriyle, Höyücek TD mimarlığı arasında ise hem bazı benzerlikler, hem de bazı farklılıklar vardır. Burdur Bölgesi'nin güney kesiminin taş temelsiz duvar yapma geleneğine kuzeyde rastlanmazken, TD'nin dal ve kilden duvar (wattle and daub) yapma tekniği, duvar nişleri ve konsollar üzerine kil kenarlı kutular koyma, iri ambar-silo uygulamaları, Hacılar Neolitik yapı katlarında çok iyi bilinmekte (*Mellaart 1970*, Lev. XV; XVI/b; XIX/b) ve yine Höyücek'in kaplumbağa sırtlı plano-konveks kerpiçlerine benzeyen kerpiçler, Hacıların yapı ustaları tarafından da kullanılmaktadır (a.y., 11).

Höyücek'in en son evresinin özgün çömlekçilik yapıcılığının örneklerine, kuzey bölgelerde çok sınırlı oranda rastlanılmıştır. Dudakdaki kabartma çıkıntılar, yumrular Kuruçay Geç Neolitik (GNÇ) ve EKÇ keramiği içinde sadece bir iki örnek halindedir (*Duru 1988*, 659 vd., Lev. 31/4,5). Höyücek'te ilk kazı mevsiminde karışık malzeme olarak ele geçen, bölgeye yabancı görünümlü kalan boya bezekli parçalarla (*Duru 1992*, 10, Lev. 11/4; 12/8,11; 15/4-7), bu yıl KAD'ın yıkıntısı içinde bulduğumuz kırmızı astarlı, açkılı parçalar ve boya bezemeli kaplar, büyük olasılıkla, Burdur

Bölgesi'nin kuzey kesimlerinden Höyücek'e getirilmiş olmalıdır. Bucak yöresinde boya bezeme geleneğinin hiç olmadığı dahi söylenebilir. Tümüne yakın kısmını kazdığımız Kuruçay Höyüğü ile Hacılar'ın GNÇ ve EKÇ yerleşmelerinin çanakçömleği içinde, Höyücek'in her iki yerleşim evresinin özgün yapım ve biçimleriyle, çizme ve böbrek biçimli fantastik kaplarına, hiç rastlanılmamıştır.

Höyücek'in ayaklarına hayvan başı kabartmaları eklenmiş masasının çok yakın paralelleri olmasa da, Kuruçay'da dört ayaklı, dörtgen tablalı pek çok masa parçası vardır. Hele EKÇ'nin erken evrelerine ait 10-9. katlarda bulunan, sığ tablalı ve kenarlarında boğa başı kabartması olan masanın (*Duru 1988*, 663, Lev. 26/1), kullanım ve bezeme esprisi açısından Höyücek örneği ile ilişkisi olduğu açıktır.

İki bölge birbirinden kuşucumu 25-30 km. uzaklıkta olmasına ve aralarında aşılması zor bir doğal engel olmamasına rağmen benzerliklerin az, buna karşılık, özellikle çömlekçilikteki ayrılıkların, göreceli olarak daha çok olmasının açıklaması nasıl yapılacaktır? Acaba Hacılar ve Kuruçay Neolitik yerleşmeleriyle Höyücek yerleşmeleri ayrı zaman düzlemlerinde midir? Sanmıyoruz. Hacılar'ın Neolitik yapı katlarıyla Höyücek arasında, mimarlık ve küçük buluntu repertuarındaki bazı farklılıklara karşın, Hacılar VI. katı ile Höyücek TD' nin mimarlık uygulamalarında gözlenen yakınlıklar ve sayıları çok olmasa da, dudağı yumrulu ve boya bezemeli çanakçömleğin Burdur bölgesinin güney ve kuzeyinde görülmeleri, Hacılar-Kuruçay ve Höyücek'in sözkonusu yaşam evrelerinin, tümüyle çakışmasa da, hiç olmazsa bir zaman süresi için çağdaş olduklarının ve iki yörede yaşayan halkların birbirlerini tanıdıklarının kanıtları sayılabilir. Özellikle Höyücek ile Hacılar Neolitik katlarındaki mimari teknik ve uygulamaları arasındaki bazı sıcak yakınlıklar, bu iki merkezde yaşayan insanların ortak yapım geleneklerine sahip olduklarına işaret etmelidir.

Ana Tanrıça figürin ve idollerinin sayı ve çeşit bakımından Hacılar ve Kuruçay'da çok zengin olduğu bilinmektedir. Höyücek'in de bu tür buluntudan çok bol ve değişik örnekler vermesi, Burdur Bölgesi'nin güneyinde de Ana Tanrıça Kültüne inanışın çok yaygın olduğunu göstermektedir. Höyücek'te 1989'da bulunan, steatopik özellikleri vurgulanmış ve oldukça doğal biçimde ve ayakta durur pozisyonundaki tanrıça figürinlerinin (a.y., Lev. 19/1; 21/1), Hacılar-Kuruçay figürinleriyle akrabalığı çok açıktır. Ancak ne var ki, bu tür figürinler 1990 kazılarında bulunmamış ve do-

layısıyla bunların ait olduğu yerleşim evreleri saptanamamıştır. Höyücek'in son kazı mevsiminde ele geçen figürin ve idolleri ise, bazı yüzeysel paralellikler bir yana bırakılacak olursa, Hacılar-Kuruçay grubundan tamamıyla farklıdır. Oturma pozisyonunun, kuzeyde EKÇ sonuna kadar -Hacılar VI. kattaki bazı figürinler dışında-, tanrıçalar için konvansiyonel duruş şekli olmadığı söylenebilir. Bölgenin kuzey kesiminde tanrıçaların, Neolitik ve EKÇ'de daima ayakta durur şekilde düşünülmüş ve tasvir edilmiş olduğunu biliyoruz. Höyücek'in sokmabaşlı idollerine benzeyen örnekler, yalnız Hacılar VI. katta ve sınırlı bir zaman içinde yapılmışlardır (*Mellaart 1970, Lev. CLX- Fig. 233*). Bunların sokmabaşları, ya kilden yassı çubuklar şeklindedir, yahut tahtadan yapılmışlardır (a.y., 175 vd.). Anadolu'da bulunan taştan yapılmış ince, uzun başların da, aynı amaçla kullanılmış olabileceği önerilmiştir (*Mellaart 1954, 186, Fig. 87*); Teselya'da Rahmani höyüğünün III. evresinde de, taştan uzun başlı bir hayli idolün varlığı, yüzyılımızın başından beri bilinmektedir (*Wace-Thompson 1912, Fig. 25/a,c; 28/g*). Höyücek'in kemik başlı idolü ile, şimdiye kadar varlığını bilmediğimiz yeni bir idol tipi ve değişik bir baş uygulaması, Batı Anadolu'nun idol repertuarına katılmış olmaktadır. Anadolu'da gerek uzun boyunlu başların (*Bilgi 1980, Res. 5*), gerek omuzları arasında delikleri olan idollerin sayısı hayli fazladır (a.y., Res. 1, 6 (7) 10). Meslektaşımız Önder Bilgi, uzun başların bazılarının kafatası kültü ile ilgili olabileceğini, bazılarının da idollerde kullanıldıklarını düşünmektedir (a.y., 8 vdd.). Höyücek'te örneklerini bulduğumuz, bir bacağı alta alarak oturma pozisyonu ile, iskemle üzerinde oturan, yüksek poloslu tanrıça tipleri de, Anadolu'da pek az değildir (a.y., Fig. 10; *Silistireli 1990, Lev. II/3,4; III; V/1*).

Höyücek'in her iki yapı katının özgün buluntuları ve uygarlıklarıyla uzak komşu bölgeler ve merkezler arasındaki ilişkiler konusunda, şimdilik fazla bir şey söyleyecek durumda değiliz. Meslektaşımız Mehmet Özdoğan'ın bize bildirdiğine göre, Höyücek'teki ambarların yapım teknik ve uygulamaları, Çayönü'nün keramiksiz dönemi yapılarından birinde bulunan ambara çok benzemektedir (*Çambel 1990, 70*). Bir eşyanın yapım yönteminin birbirinden çok uzak coğrafi bölgelerde ve büyük olasılıkla ayrı zaman dilimlerinde, birbirine benzer şekillerde görülmesi elbette ilginçtir ama, bundan gerçekçi sonuçlar çıkartmak doğru değildir.

Höyücek ile Konya Ovası Neolitik uygarlıkları arasında, mimari ve diğer buluntular açısından, açık seçik bir benzerlikten söz edilemez. Sadece Çatal Höyük III. katında bulunmuş olan kilden dört bacaklı masanın

(Mellaart 1962, 55, Fig, 9/3), Höyücek masasının şimdilik en yakın paraleli olduğunu söyleyebiliriz. Buna, Höyücek'te kazılara başlamadan önce, höyük yüzeyinde bulunmuş sileksten ok ucunun, Çatal Höyük'ün baskı yöntemi ile yapılmış uçlarıyla ilişkilerini eklemek isteriz (Duru 1992, 8,11, Lev. 24/1). Köşk Höyük ve Höyücek figürinleri arasındaki bazı benzerliklerden yukarıda söz etmiştik.

Höyücek ile Kuzeybatı Anadolu arasındaki ilişkilere gelince; Höyücek ile Fikirtepe kültür grubunda ortak olan masa veya kutularla bunların bacaklarına kabartmalar eklemek, ya da şişkin yapmak gibi özellikler (Bittel 1971, Fig.10/2,3), çok güvenilir analogik benzerlikler sayılmasa da, not edilmesi gerekli hususlardır. Höyücek'in 1989 buluntuları arasındaki urnak izli, çentik ve nokta bezemeli çanak çömleğin (Duru 1992, Lev. 12/12-15; 18/5-8) Demircihöyük'ten (Seeher 1987, Lev.21/1-9) sonra, Ilıpınar Höyüğü'nün IX ve VIII. katlarında da ele geçmesi (Roodenberg 1990, Fig.10/5,7,10, 11;12/1-4), dikkat çekmektedir. Bölgemiz ile Kuzeybatı Anadolu Neolitik yerleşmelerin buluntuları arasındaki benzerlikler, giderek çoğalır gibidir.

Çizme biçimli kaplar, bilindiği gibi Anadolu'da Assur Koloni Çağı merkezlerinde bir hayli yaygındır. Bunların Anadolu'da daha eski örneklerinden biri, İkiztepe'nin Geç Kalkolitik katlarında bulunmuştur⁴. Höyücek eseri bu formdaki kapların Neolitik Çağ içlerine kadar geri gittiğini göstermektedir. Yugoslavya'da Vucedol'da bulunan çizme biçimli kaplar (Vucedol. *Three Thousand Years B.C., Zagreb, 1988*, Fig.74;75 üst), buluntu yeri ve zamanı bakımından, Höyücek eseriyle ilişkisizdir. Böbrek biçimli kabımızı Anadolu'dan tanımıyoruz. Filistin'de bulunmuş yayık biçimli kaplar, genelde biçimleri, uzun boyunları ve işlevleri ile (Commenge-Pellerin 1987, Fig.37,38), kabımızdan oldukça farklıdır. Ayrıca Filistin'in bu kapları, Höyücek eserine göre daha geç bir tarihe aittir. Dört ayaklı masamıza benzeyen bir masa Tesalya'da, Rahmani IV. katta bulunmuştur (Wace-Thompson 1912, Fig.25/f). Rahmani masasının tarihi Höyücek masasına göre bir hayli geçtir. Biçimlerdeki, büyük olasılıkla rastlantısal benzerliklere dayanarak elbette analogik saptamalar yapmak istemiyoruz. Taştan sokmabaşlı Rahmani idolleri ile Höyücek sokmabaşlı idolleri arasındaki benzerlikleri de aynı şekilde değerlendirmek gerekmektedir.

⁴ Henüz yayınlanmamış olan bu kabın İkiztepe kazılarının 1976 dönemi çalışmalarında bulunduğunu Prof. Dr. Önder Bilgi bildirdi. Meslektaşına teşekkürlerimi sunarım.

Tarihleme

Höyücek'in son yapı evresiyle Hacılar-Kuruçay kültürünün GNÇ yerleşmelerinin çömlükçiliği arasında, yukarıda belirttiğimiz bazı benzerlikler vardır. Sokmabaşlı idoller Hacılar'da GNÇ'nin son yapı katlarından gelmiştir. 1989 yılı kazıları sırasında höyüğümüzün yüzeye yakın derinliklerinde ele geçen ve bu nedenle KAD'a ait olduğunu düşündüğümüz damga mühürler ise, Hacılar EKÇ katlarında bulunmuşlardır (*Duru 1992, Lev. 20/6-9;22/4-7*). Burdur Bölgesinin kuzey ve güneyindeki bu iki yerleşim yeri, GNÇ -ve belki EKÇ'in ilk dönemleri- içinde, bir süre de olsa, çağdaş yaşamış gibi görünüyorlar⁵. KAD için M.Ö. 6. binyılın ilk yarısını düşünüyoruz. Bu kattan bir hayli eski olduğu anlaşılan TD'nin ait olduğu kültür basamağının göreceli tarihsel konumunu saptamak için, henüz güvenilir arkeolojik belgelere sahip değiliz. Hacılar ve Kuruçay gibi merkezlerle ilişkiler beklenenden daha az gibi görünüyor. Bazı mimari uygulamalar ve oldukça yaygın bir kullanımı olduğu anlaşılan mermer kaplar bize, Höyücek 'in bu katının Neolitik çağın bir hayli eski bir evresine ait olduğu kanısını vermektedir. Bu kanımızı destekleyen diğer bir olgu da, silindirik delikli tutamakların, genelde Batı Anadolu'da Neolitikün erken dönemlerinde görülmesidir.

TD'nin kesin tarihlendirilmesi için, bu dönem yapılarında kullanılan diği anlaşılan iki ağaç dikme ile J/5 plan karesinde bulunan bir ağaç dikmeden C14 ölçümleri yapılmıştır⁶. Bu üç örnekten alınan sonuçlar şöyledir:

Radyoaktif yaş	Kalibre edilmiş yaş
G.ö. 7350±70	M.ö. 6100
G.ö. 7350±50	M.ö. 6110-6190
G.ö. 7540±45	M.ö. 6350-6440

En eski tarihi veren örneğe bakılırsa, TD yapılarının tarihinin M.Ö. 7. binyılının ikinci yarısına kadar inmesi gerekecektir.

⁵ Höyücek Kazıları-1989 raporumuzda, teorik olarak varlığını düşündüğümüz daha geç bir evrenin, Orta Kalkolitik Çağ'ın söz konusu olmadığı anlaşılmaktadır.

⁶ TD yapılarında kullanılan ağaç dikmelerin, kömür haline gelen parçalarının C14 ölçümleri, Heidelberg Üniversitesi Laboratuvarlarında yapılmıştır. Heidelberg Üniversitesi yetkililerine ve ölçümlerin yapılmasına olanak sağlayan dostum ve meslektaşım Prof. Dr. Manfred Korfmann'a müteşekkirim.

Höyücek gibi çok küçük ve gösterişsiz bir höyüğün böylesine ilginç mimari ve zengin buluntular vermesi şaşırtıcıdır. Aslında bu durum, bizim Anadolu tarihöncesi çağları konusunda ne kadar az şey bildiğimize işaret etmektedir. Dinsel mimarlığının özgün nitelikleri, kaplumbağa sırtlı kerpiçler, çok değişik çanakçömlek repertuarı, fantastik biçimli kaplar, küçük bir alanda sayıları üçe varan mermer kap ve pişmiş toprak masalar, şimdiye kadar varlığından haberdar olmadığımız bir kültürün, hiç düşünülemez türde ve zenginlikteki yeniliklerini sergilemektedir. Figürin ve idollerin çokluğu ve çeşitliliği, Ana Tanrıça kültünün bölgedeki yaygınlığını belgelediği gibi, Höyücek'i daha şimdiden, Anadolu'daki bu tür figürinler veren merkezlerin en önemlilerinden biri durumuna getirmiştir. Son yerleşim evresinin tam plastik insan betimlerinde gözlenen çeşitliliğin, vücut üzerini noktalarla doldurmak, bir eli yukarıya kaldırmak, kemikten baş takmak ve ayakta duran erkek (!) tasviri gibi, Anadolu'da ilk kez karşımıza çıkan pek çok yeni figürin tipinin, önümüzdeki yıllarda, höyüğümüzün henüz kazılmayan kesimlerinde çoğalarak devam edeceğini ümit etmek, aşırı bir beklenti sayılmamalıdır. Ana Tanrıça figürin ve idolleri Anadolu'nun bazı başka merkezlerinde de çok sayıda ele geçmiş olmakla birlikte, Hacılar VI. kat buluntularını saymazsak, böylesine bir form zenginliğine, bugüne kadar hiçbir merkezde rastlanmamıştır.

